

Forsvarets mål og strategi: sikkerhet for hvem?

Svein Vigeland Rottem
cand. polit. i statsvitenskap,
forsker, FNI

Den sikkerhetspolitiske utviklingen går stadig hurtigere, og risikobildet vi står overfor er variert, uforutsigbart og uoversiktlig.
(*St.prp. nr. 42, 2003–2004:9*).

– Sikkerhet er hva stater gjør det til.
Fritt etter Alexander Wendt 1992

En av de mest sentrale debatter innenfor studiet av internasjonale og transnasjonale relasjoner kretser rundt sikkerhetsbegrepets gyldighetsområde (Lipschuts 1995, Katzenstein 1996). Det blir hevdet at vi etter den bipolare verdensordens fall står overfor et helt sett av nye utfordringer. I kjølvannet av disse strukturelle endringene har det skjedd en utvidelse av sikkerhetsbegrepets nedslagsfelt (Wæver 1995, Buzan, Wæver & de Wilde 1998, Gleditsch 2001). Den territoriale dimensjonen i sikkerhetspolitikken og staten som ankerfeste for sikkerhet har blitt tonet ned.

En slik utvikling finner vi også i norsk forsvarspolitik. En allmenn oppfatning er at fokus er flyttet fra territorielt forsvar til det noen vil betegne som et globalt og regionalt ansvar (Græger 2005). Dette ansvaret blir i stor utstrekning koblet til fremming av menneskerettigheter og demokrati, samt ivaretagelse av alliansefor-

Jeg vil takke redaksjonen og anonyme fagfeller ved *Internasjonal politikk* samt Alf Håkon Hoel, Leif Christian Jensen, Heidi Waagaard Johansen og Kristian Åtland for gode innspill.

pliktelser.¹ Under den kalde krigen var ikke militære bidrag utenfor landets grenser en kjernevirksomhet, slik tilfellet er i dag. Dagens norske forsvar er i større grad dimensjonert for oppgaver utenfor eget territorium.² Dette betyr likevel ikke at Forsvarets tradisjonelle mål, hvor statlig sikkerhet er hovedelementet, nødvendigvis har endret seg i så stor utstrekning som flere synes å mene.

I denne artikkelen vil jeg drøfte denne antatte dreiningen nærmere. Gjennom en nærlesning av aktuelle offisielle dokumenter og pågående debatt, samt med basis i intervjuer blant relevante informanter i Forsvaret og tilstøtende institusjoner, argumenterer jeg for at en nærmere avklaring av hva som er Forsvarets hovedoppgave i Norge i dag, er nødvendig.³ Dette belyses både ved å se på den overordnede forsvarspolitikken, begrunnelsen for Kosovo-intervensjonen og Afghanistan-bidragene og gjennom en analyse av sentrale debattinnspill i spørsmålet om hva Norge egentlig forsvarer.

Fra forsvars- og sikkerhetspolitisk hold har de utfordringer Forsvaret møter idet man utvider den sikkerhetspolitiske porteføljen, i for liten grad blitt viet eksplisitt oppmerksomhet – utover det rent realpolitiske og praktiske. I litteraturen om den nye norske forsvars- og sikkerhetspolitikken finner man flere bidrag som behandler tematikken (se for eksempel Mæland 2004, Matlary & Østerud 2005, Græger 2005, Børresen 2005). Matlary og Østerud (2005) har reist spørsmålet om vi ser et avnasjonalisert forsvar. Den allmenne tendensen, skriver de, er at Forsvaret i mindre grad skal beskytte mot invasjon, slik at nasjonal mobiliseringsevne dermed blir et underordnet behov. «Forsvarsdebatten i mange land dreier seg om hvorvidt dette behovet skal kunne ivaretas i det hele tatt, eller om slik beredskap tilhører en forgangen epoke» (*ibid.*: 17). Forsvarssjef Sverre Diesen har også tatt for seg denne typen utfordringer. Han hevder blant annet at:

-
- 1 Man kan hevde at en slik ideell forankring er uunngåelig. Bruk av eller trussel om bruk av militærmakt fordrer en ideell rettferdiggjøring (Walzer 1992). Flere vil for eksempel hevde at den norske forsvarstradisjonen i en viss forstand har vært og er idealpolitisk forankret, da med et spesifikt fokus på sikkerhetspolitikk som et nasjonsbyggingsprosjekt (Ulriksen 2002). Idealpolitikk er i denne teksten mer spesifikt knyttet til en aktiv fremming av hva som hevdes å være globale verdier, slik som menneskerettigheter og liberaldemokratiske prinsipper.
 - 2 Det er jo ikke dermed sagt at Norge ikke hadde militære styrkebidrag utenfor landets grenser under den kalde krigen. Det mest nærliggende eksempelet er UNIFILs innsats i Libanon i 20 år (1978–1999). For en lengre redegjørelse av dette bidraget spesielt og utebidrag de seneste 30 år generelt, se Børresen, Gjeseth & Tamnes (2004).
 - 3 Respondentene er anonyme, men representerer Forsvarsdepartementet (FD), Forsvarets militære organisasjon (FMO), Norges NATO-delegasjon og Forsvarskomiteen (2001–2005). Bruken av anonyme respondenter kan kritiseres, men var nødvendig for at intervjuene skulle bli gjennomført.

(...) vi fortsatt holder fast ved en forsvarsmodell som i hovedsak er tilpasset Forsvarets gamle rolle som nasjonalt nødvergeinstrument i en eksistensiell krig på eget territorium. Spørsmålet er altså om tiden ikke nå er inne til å bygge Forsvaret opp fra grunnen av som det vi faktisk er i dag, nemlig et makt- og realpolitisk instrument for den norske stat i en verden der sikkerhetsutfordringene er globalisert (Diesen 2006).

Parallelt med denne typen oppfatninger om Forsvarets rolle som Diesen bringer til torgs, hevder en rekke tidligere ansatte i Forsvaret at Norge har gått for langt i den «nye» forsvarspolitikken. Flaggkommandør (p) Jacob Børresen er den mest profilerte av disse, men også navn som generalmajor (p) Torkel Hovland og generalmajor (p) Gullow Gjeseth kan nevnes. Børresen påpeker nødvendigheten av å opprettholde en nasjonal kapasitet, som primært skal fungere som et nasjonalt nødvergeinstrument (Børresen 2005). I denne artikkelen vil jeg argumentere for at det likevel synes som at begge leire mener at det primære målet er et nasjonalt forsvar og å hevde nasjonale egeninteresser. Det som diskuteres, er veien dit. Et sentralt poeng her blir dermed at det ikke er gitt at en endring i Forsvarets *praksis* nødvendigvis slår beina under den oppfatningen at dets primære mål er å trygge norsk suverenitet og nasjonale egeninteresser. Det er derfor behov for en tydeligere diskusjon om de forskjellige målene, og om forholdet mellom mål og strategi, i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. Ikke minst er det viktig å være oppmerksom på farene ved en bevisst eller ubevisst skyggelegging av motiver i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. En slik diskusjon vil også kunne ta opp det viktige spørsmålet om hvem sikkerheten er til for.⁴

I første del av denne artikkelen rettes blikket mot Forsvarets uttalte sikkerhetspolitiske ambisjon generelt og rettferdiggjøringen av internasjonale operasjoner spesielt. Deretter ser vi nærmere på de to områdene der Norge har vært involvert i krig det siste tiåret, Kosovo og Afghanistan. Formålet med artikkelen er å se på sikkerhetsbegrepets nedslagsfelt ved å belyse utviklingen i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk i den senere tid, og å drøfte utfordringer og konsekvenser ved denne utviklingen. Én utfordring er skillet mellom mål og strategi i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. Mål er her forstått bredt, i den forstand at man spør seg hvilke interesser (materielle og idémessige) Forsvaret ønsker å fremme. Strategi blir koblet til spørsmålet om når og i hvilke sammenhenger Forsvaret

4 Det er viktig å påpeke at i denne teksten er fokus rettet mot Forsvaret, og dermed hovedsakelig mot militær makt. Dette kan stille seg annerledes innenfor andre politiske felt, hvor sikkerhet er et trendord, som for eksempel miljø sikkerhet.

har en rolle å spille.⁵ Flere debattanter har hevdet at spørsmålet «hva forsvarer Norge?» – eller, med andre ord, «sikkerhet for hvem?» – står ubesvart.⁶

Uklarhet i sikkerhetspolitikken er uheldig. Ethvert valg av mål og strategi henger sammen med et sett konsekvenser. Uten klarhet om mål og strategi vil man ikke kunne overskue konsekvensene av en endret sikkerhetspolitisk portefølje, og dermed kan man ende med å føre en politikk som ikke er i tråd med det man hadde tenkt seg. Et uklart forhold mellom mål og strategi samt mangel på konsistens når det gjelder svaret på det overordnede spørsmålet «sikkerhet for hvem?», bør ses i lys av at forsvars- og sikkerhetspolitikk er et politikfelt hvor det er legitimt med ekstraordinære tiltak og virkemidler (Buzan *et al.* 1998). I den offentlige debatten får disse problemstillingene en del oppmerksomhet, men da gjerne koblet til «krigen mot terror» og ikke i så stor utstrekning til det framskutte forsvaret som sådan. Dette forholdet vil bli drøftet avslutningsvis.

Territorialforsvar, framskutt nasjonalt forsvar eller globalt ansvar?

Globalt ansvar eller territorialforsvar?

Uklarheten viser seg allerede i politikfeltets overordnede og retningsgivende dokumenter. Samtidig som norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk har et uttalt mål om å bedre individers levestandard globalt, beskrives Forsvaret fortsatt som et instrument for «å sikre og fremme nasjonale interesser, suverenitet og territoriell integritet» (St.prp. nr. 42, 2003–2004: 9). I dette dokumentet betones at tross Forsvarets regionale og globale ansvar har sikkerhets- og forsvarspolitikken fortsatt staten som sitt viktigste referanseobjekt.⁷

5 Begrepet strategi kan defineres på en rekke måter (Baylis & Wirtz 2002: 4). På den ene siden kan begrepet kobles direkte til anvendelse av militære virkemidler i en krigssituasjon. Her er utgangspunktet noe bredere, og strategi defineres som: «... the art of distributing and applying military means to fulfill the ends of policy» (Hart i Baylis & Wirtz 2002: 4). I *Styrke og relevans* (Forsvarets strategiske konsept 2004) hevdes det at det strategiske konseptet «... omfatter [...] den politiske basisen for utviklingen av Forsvarets doktriner og operative virksomhet» (s. 6).

6 Noen av de mest framtrepende målbærere av slike argumenter finner vi i Norges Forsvarsforening og i foreningens tidsskrift *Norges Forsvar*.

7 Referanseobjekt defineres som: «things that are seen to be existentially threatened and that have a legitimate claim to survival» (Buzan *et al.* 1998: 36).

På den andre siden, når det gjelder virkemidler og mål i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk, sies det: «Norske sikkerhetsinteresser omfattes (...) av utfordringer som kan true den internasjonale rettsorden, menneskerettighetene, demokrati, rettsstatens prinsipper, økonomisk trygghet og livsmiljøet.» (*Styrke og relevans*,⁸ 2004–2005). Slike prinsipper blir fremmet med militære virkemidler i områder som tidligere ble ansett for å ligge utenfor Norges tradisjonelle interessesfære.⁹ Den geografisk avgrensede nasjonalstats sikkerhet blir relatert til, og delvis sidestilt med, trusler mot ethvert individ og dets rettigheter. En slik sikkerhetsforståelse hviler blant annet på påstanden om at demokratier, hvor det enkelte individ blir tilkjent visse basale rettigheter, ikke går til krig mot hverandre (Gleditsch 1998). I tråd med den såkalte «democratic peace»-teorien vil norske bidrag til demokratiseringsprosesser i andre deler av verden kunne være et relevant sikkerhetspolitisk virkemiddel.

Det har ved flere anledninger blitt gjort rede for det nye norske forsvarrets mål og oppgaver, og forholdet mellom disse (St. prp. nr. 45, 2000–2001, St. prp. nr. 42, 2003–2004, FS 07¹⁰, 2006). Ser man på Langtidsproposisjonen for perioden 2002–2005 (St. prp. nr. 45, 2000–2001), formuleres det der en rekke forsvarspolitiske mål. Øverst blant disse står: «å forebygge og møte utfordringer mot norsk sikkerhet» (*ibid.*: 27). Når det gjelder det internasjonale engasjementet heter det: «Ved å demonstrere vilje til innsats overfor våre allierte bidrar vi også til å styrke andres vilje til å bistå Norge i en krisesituasjon» (*ibid.*: 35). Deltakelse i internasjonale operasjoner er dermed et middel for å trygge nasjonal sikkerhet.¹¹ Også dette dokumentet har en profil hvor statssikkerhet står øverst på agendaen. Dette viser seg også i Langtidsproposisjonens sammendrag, hvor det hevdes at «Forsvarets viktigste oppgaver er å beskytte norske interesser og norske ansvarsområder, bidra til å skape stabilitet i nærområdene og oppfylle allianseforpliktelsene

8 Forsvarets strategiske konsept.

9 Dermed er det ikke sagt at Norge ikke hadde soldater ute tidligere, jf. note 3.

10 Forsvarsstudien 07 (FS 07) er under utarbeidelse. Referansen viser til informasjonsdokumentet «Derfor fornyer vi Forsvaret», som er publisert i forbindelse med dette arbeidet.

11 Nåværende forsvarssjef, Sverre Diesen, trekker dette resonnementet enda lengre og synes å mene at det ikke er noen motsetning mellom internasjonale operasjoner og det nasjonale forsvar. Han har blant annet sagt: «Som en nasjon med 4,5 millioner mennesker kan vi neppe ha en høyere ambisjon enn å ivareta sentrale fredstidsoppgaver og krisehåndtering med dertil egnede enheter, for så i tillegg å stille tidsmessige norske kontingenter inn i et flernasjonalt fellesforsvar sammen med våre allierte – et fellesforsvar som selvfølgelig ikke bare skal brukes ute i verden, men som også er det som eventuelt skal benyttes her hos oss» (Diesen 2005).

i NATO» (*ibid.*: 13). Langtidsproposisjonen er dermed forankret i en klassisk forståelse av Forsvarets rolle.

Som sagt finnes også denne typen argumentasjon i neste langtidsproposisjon (St. prp. nr. 42, 2003–2004) samt i det strategiske konseptet som ble formulert i forlengelsen av denne. Det først nevnte forsvarspolitiske målet for perioden 2005–2008 er i dette dokumentet formulert som «alene og sammen med andre allierte sikre norsk suverenitet, norske rettigheter og interesser, samt bevare norsk handlemot frihet mot militært og annet press...» (*ibid.*: 10). Det er likevel grunn til å påpeke at man i alle dokumentene opererer med tre former for sikkerhet: statsikkerhet, samfunnsikkerhet og menneskelig sikkerhet. De to siste formene for sikkerhet overskrider den mellomstatlige dimensjonen. Man tar i bruk et sikkerhetsbegrep som går lengre enn den tradisjonelle tilnærmingen til Forsvarets rolle.

Forholdet mellom de tre tilnærmingene til sikkerhet og prioriteringen mellom dem er likevel uklar. Dette viser seg blant annet ved at man skiller nasjonale oppgaver fra oppgaver som skal løses i samarbeid med allierte, og andre oppgaver. I det strategiske konseptet defineres dette som «(å) bidra med militær støtte til diplomati og til å forhindre spredning av masseødeleggelsesvåpen» samt «(å) bidra til ivaretagelse av samfunnsikkerhet og andre sentrale samfunnsoppgaver» (s. 65–66). Her har andre myndigheter primæransvar, og de skal ikke være dimensjonerende for Forsvarets innretning (*ibid.*).

På den andre siden ser vi at Forsvarets virke i nord i stor utstrekning rettferdiggjøres nettopp med henvisning til samfunnsikkerhet (Strøm-Erichsen 2006a, 2006b). Forsvarsminister Anne-Grete Strøm-Erichsen sier blant annet at «(s)tatssikkerheten er i dag mindre utfordret enn tidligere. I stedet har samfunnsikkerheten fått en viktigere plass i våre sikkerhetsvurderinger» (Strøm-Erichsen 2006a). Videre settes begrepet menneskelig sikkerhet på dagsordenen uten at man lykkes med å relatere det til statsikkerhet. Det hevdes blant annet at «menneskelig sikkerhet, (...) er en viktig del av samfunnsikkerheten...» (*Styrke og relevans 2004–2005*: 17).

Dessuten er begrepet nær koblet til fremming av menneskerettigheter globalt. Spørsmålet er om en slik legitimering av Forsvarets virksomhet globalt, med begreper som menneskelig sikkerhet, primært oppfattes som et delmål og virkemiddel for å trygge nasjonale egeninteresser. På den andre siden påpekes det likevel at «(d)et er nær sammenheng mellom og glidende overganger mellom disse sikkerhetsdimensjonene, og det er vanskelig å trekke klare skiller» (*ibid.*).

Det kan altså se ut som at norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk hviler på tre hovedpilarer: den ideelle rettferdiggjøringen, allianseforpliktelsen og fremming av rent nasjonale interesser koblet til suverenitet og forsvar av territoriet (Vigeland Rottem 2005). I sentrale dokumenter er rangeringen av disse ofte uklar, men den tilnærmingen som understreker territoriell sikkerhet, ser ut til å ha høyest prioritet.

Vi ser også at ulike tilnærminger til sikkerhet vies oppmerksomhet i Forsvarsstudien av 2007, som er under utarbeidelse (FS 07), samt i retningslinjene for Det forsvarspolitiske utvalg som ble nedsett høsten 2006. I disse dokumentene ser det likevel ut til at man i mindre grad velger å legge vekt på den tredelingen av sikkerhet som er formulert i Langtidsproposisjonen for perioden 2005–2008. Dette kan eksemplifiseres ved at man i de to informasjonsdokumentene som er utarbeidet av Forsvarsdepartementet (FD) i tilknytning til FS07, ikke har nevnt begrepet menneskelig sikkerhet. Underveis er det blitt fremholdt at to av Forsvarets hovedoppgaver er «å håndheve norsk suverenitet» og «å ivareta norsk myndighetsutøvelse i avgrensede områder» (FS07: 5). Flere av respondentene i mitt utvalg understreket at slike oppgaver er primæroppgaver, og på spørsmål om hva Forsvarets hovedoppgave er, ble svaret gjerne formulert slik: «Å forsvare statlig suverenitet og integritet.»¹² Eller som en av respondentene uttrykte det: «Å være et politisk redskap for suverenitet og integritet, slik at vi fortsatt kan være et fritt og demokratisk land.»¹³

Slike observasjoner peker i retning av at statssikkerheten fortsatt har forrang. Utvalget og den forsvarspolitiske utredningen vil likevel med stor sannsynlighet operere med forskjellige tilnærminger til sikkerhet. Høsten 2006 påpekte for eksempel forsvarssjef Sverre Diesen at man med dagens budsjett må redusere basestrukturen om de pålagte oppgaver skal kunne ivaretas (Diesen 2006). Her ser vi for øvrig en mulig konfliktlinje mellom regjeringens ønske om tilstedeværelse i nord og forsvarssjefens påpekning av at man trenger relevante kapasiteter som kan brukes både hjemme og ute. (Det er selvsagt på det nåværende tidspunkt vanskelig å si i hvilken retning forsvarssjefens (FS 07) og utvalgets anbefalinger vil gå.) Forsvarsminister Strøm-Erichsen har ved flere anledninger understreket viktigheten av et fokus på nordområdene (2006b) og legger vekt på at Forsvaret skal brukes til «suverenitetshevdelse,

12 Intervju med medlem av Forsvarskomiteen (2001–2005), mai 2005.

13 Intervju med medlem av Forsvarskomiteen (2001–2005), mai 2005.

myndighetsutøvelse, ressursforvaltning og overvåking». (Strøm-Erichsen 2006b: 3). Forsvarets oppgaver er således i stor utstrekning koblet til spørsmål knyttet til statssikkerhet, men det er altså ikke dermed sagt at ikke andre aktører kan spille en rolle på en utvidet sikkerhetspolitisk arena, for eksempel innenfor miljøsamarbeid og økonomisk integrasjon.

Globalt ansvar eller framskutt nasjonalt forsvar?

Både med hensyn til Balkan og Afghanistan, som så langt har vært den operasjonelle eller skarpe siden av det som omtales i de refererte dokumentene, gjenfinner vi en fragmentert rettferdiggjøring av Forsvarets virksomhet. Hvilken sikkerhetslogikk som får mest oppmerksomhet, er av avgjørende betydning for hvordan utenlandsengasjement legitimeres.

I en rekke væpnede konflikter på 1990-tallet og ved begynnelsen av det nye århundret har menneskerettigheter stått øverst på agendaen. Et nærliggende eksempel er konfliktene på Balkan. Her fremmet NATO, og Norge som alliansemedlem, en sikkerhetspolitikk i skjæringspunktet mellom ideal- og realpolitikk.¹⁴ På den ene siden ytret man et ønske om å bedre den humanitære situasjonen i området (idealpolitikk). Et eksempel på dette er daværende generalsekretær i NATO Javier Solanas uttalelse ved starten av intervensjonen i Kosovo: «We must stop the violence (...) now taking place in Kosovo. We have a moral duty to do so.»¹⁵ Samtidig ble, som vi vet, intervensjonen knyttet til en realpolitisk dimensjon ettersom det fra flere hold ble hevdet at stridighetene i området kunne smitte over til hele regionen og dermed trekke Europa inn i en utvidet krig. Humanismen ble indirekte koblet til opprettholdelsen av den internasjonale orden. Dette utgjør fundamentet for freden som ble etablert etter den kalde krigen (Clark 2001). Tilstedeværelsen på Balkan ble legitimert både med en tradisjonell sikkerhetsoppfatning om territorialforsvar og med prinsippet om fremming av ideelle verdier (menneskerettigheter og demokrati) (Vigeland Rottem 2002).

14 En interessant utvikling i så henseende er at NATO, med eller uten FN-mandat, har overtatt en rekke av de oppgaver som tradisjonelt ville tilfalt FN. I den norske offentlige debatten har dette fått oppmerksomhet, og med regjeringsskiftet høsten 2005 ble det understreket at Norge i større utstrekning bør støtte de mer rendyrkede FN-operasjonene (Soria Moria-erklæringen 2005). Dette ser vi tydeligst i debatten om en eventuell deltakelse i konflikten i Sudan.

15 Se NATOs hjemmeside (www.nato.int).

Men gjennom en slik dobbeltstrategi kan man hevde at også de ideelle målsetningene ble «sikkerhetisert»¹⁶ – i den forstand at man mente at menneskerettighetsbruddene var så grove, at ekstraordinære virkemidler kunne tas i bruk. Balkan ble et sikkerhetspolitisk spørsmål på flere nivåer. Det ble etablert et rom for anvendelse av andre spilleregler. Men samtidig ble det også hevdet at alliansen var utsatt for en mer direkte trussel, jf. spillover-argumentet ovenfor. Rangeringen av mål var likevel ikke eksplisitt. Humanitære spørsmål, allianseforpliktelsene og det framskutte forsvaret ble ikke lenket sammen i en overordnet strategi. Dette viser seg også i intervjumaterialet, hvor det ikke kommer entydig fram hvilke mål som hadde forrang.¹⁷

Likevel var den offisielle versjonen at man i Norge ikke ønsket å gjøre Kosovo til et sikkerhetspolitisk anliggende (i tradisjonell statssentrert forstand). Dette kom blant annet til uttrykk i tidligere utenriksminister Knut Vollebæks uttalelser om at «Norge er ikke i krig med det serbiske folk».¹⁸ Det var enkeltindividers sikkerhet på Balkan som var i fokus og ikke forsvaret av staten Norge. Det var også forholdsvis lite realpolitisk retorikk i den norske debatten, men man mente likevel til handling (effektivitet) på bakgrunn av lidelsene hos den kosovoalbanske sivilbefolkningen og utvidet den sikkerhetspolitiske porteføljen til også å gjelde menneskelig sikkerhet i området (Kosovo-krisen: Nasjonal-rapport 2001).¹⁹ Det ble i tillegg understreket at Norge ønsket å forankre intervensjonen folkerettslig: « Det var også et grunnleggende prinsipp for

16 Sikkerhetisering kan defineres som: «meaning the issue is presented as an existential threat, requiring emergency measures and justifying actions outside the normal bounds of political procedure» (Buzan *et al.* 1998, 23–24). Se også avsnittet «Mål og strategi».

17 Kun få av respondentene mine var direkte involvert i beslutningene vedrørende intervensjonen i Kosovo. De kan likevel stå som representanter for en utbredt oppfatning om militærmaktens formål i området.

18 *Aftenposten* 25.04.99(<http://tuxl.aftenpostn.no/nyheteruriks/kosovo/d78858.htm>).

19 Hvis vi ser på et av de mest sentrale temaene i den internasjonale sikkerhetspolitiske debatten i skrivende stund, krigen i Irak, finner vi igjen samme problematikk. Den maktpolitiske tvekampen i Sikkerhetsrådet fram mot invasjonen er betegnende. USA etterlyste effektivitet, mens FN stod for representativitet. Retorikken rundt invasjonen i Irak trekker videre på ideen om demokratiers uovervinnelighet. Dette skjedd og skjer gjennom en påpekning av at Saddam Hussein var en diktator og en undertrykker av det enkelte individ i Irak. Men samtidig blir de rent territoriale sikkerhetstruslene understreket. Det uttalte formålet var og er å fungere som en forsvarer av den globale orden og forkjemper for global sikkerhet. Dette gjør man gjennom å begrense spredningen av masseødeleggelsesvåpen, samt ved å fremme det enkelte individs sikkerhet. Denne dobbeltheten hvor både individ og stat blir referanseobjekt for sikkerhet, kan føre med seg praksiser som åpner opp for ekstraordinære tiltak, og i siste instans krig, som i Irak.

medlemslandene å understreke at Alliansen var et redskap for det internasjonale samfunn.» (*ibid.*).²⁰

I tillegg kommer en siste målsetning inn gjennom intervjuer med blant andre representanter for den norske NATO-delegasjonen. Der blir det understreket at alliansen var tvunget til å handle for å opprettholde sin legitimitet,²¹ eller som en av mine respondenter i FD sa det: «Det vestlige samarbeidet og NATO ville totalt ha mistet sin legitimitet hvis man ikke hadde gjort noe.»²² Forpliktelsene som følger av norsk NATO-medlemskap, blir også understreket i offentlige dokumenter, se for eksempel St.prp. nr. 62, 1998–1999 og St.meld. nr. 36, 1999–2000. Her påpekes det blant annet: «Det er på det rene at det på dette kritiske tidspunkt hvor NATO har behov for å intensivere de militære operasjoner, ville bli oppfattet som meget uheldig dersom Norge, uansett begrunnelse, skulle avvike sitt direkte engasjement i operasjonene mot FRJ, både med hensyn til samholdet i alliansen og signalvirkningen i forhold til regimet i Beograd» (St.prp. nr. 62, 1998–1999: 2).

Sist men ikke minst understreket enkelte av respondentene i FD at det var på Balkan første verdenskrig startet, og at en eskalering her kunne få uante konsekvenser. Eller som en av respondentene uttrykte det med referanse til første verdenskrig: «Norsk sikkerhet er avhengig av at situasjonen i Europa er under kontroll.»²³ Ut fra dette kunne altså deltakelsen på Balkan igjen leses som et framskutt forsvar av Norge.

Vi kan gjenfinne den samme logikken i «krigen mot terror», og i norsk sammenheng da særlig når det gjelder bidragene i Afghanistan. Koblingen er likevel noe annerledes. Her var det Norges allianseforpliktelser som fikk mest oppmerksomhet (St. meld. nr. 24, 2001–2002, St.prp. nr. 39, 2001–2002), samtidig som det for eksempel ble hevdet at norsk tilstedeværelse i Afghanistan var et uttrykk for framskutt territorialforsvar. Argumentet var og er at militær tilstedeværelse begrenser muligheten for at terrorister skal kunne bygge og opprettholde baser i landet. «Etablering av et stabilt og demokratisk styresett i Afghanistan står helt sentralt for å forhindre at landet igjen skal bli et fristed for internasjonal terrorisme» (Heløe 2003). I langtidsproposisjonen for Forsvaret finner en også denne type argument når det gjelder å bekjempe internasjonale terroristers

20 NATOs luftoperasjoner i Kosovo hadde ikke mandat fra FNs sikkerhetsråd, noe for eksempel Russland hevdet gjorde operasjonen folkerettsstridig.

21 Intervjuer ved den norske NATO-delegasjonen juni 2006.

22 Intervju ved den norske NATO-delegasjonen, juni 2006.

23 Intervju med FD-ansatt, februar 2005.

baser og utviklingsentre. Det «å stabilisere et område for å motvirke vilkårene for terrorgruppenes rekruttering, trening og vekt» (St.prp. nr. 42, 2003–2004: 35) blir understreket. Vi kan gjenfinne samme type resonnement hos stortingspresident Thorbjørn Jagland når han argumenterer for et aktivt NATO og norsk deltakelse i Afghanistan (2006). Å fremme ideelle verdier med militære virkemidler blir et middel for å nå et klassisk forsvarspolitisk mål, nemlig trygging av Norges grenser og materielle interesser.

For øvrig har også utenriksminister Jonas Gahr Støre pekt på et sentralt poeng: «Increasingly, political and military strategists see humanitarian action as an attractive measure to help winning the hearts and minds of local populations as they strive to win wars and armed conflict» (2005: 3). Her ser vi at målet er å vinne krigen, og at å vinne lokalbefolkningens tillit er del av en utvidet strategi. Spørsmålet er således om man først og fremst ønsker å beskytte sivilbefolkningen i konfliktområder eller fremme nasjonale egeninteresser, og dermed i siste instans etablere et framskutt territorialforsvar.

Uklarheten beveger seg også ned på operativt nivå, noe eksempelet med bruk av spesialstyrker viser. I Afghanistan har Norge bidratt med spesialstyrker i Operation Enduring Freedom. Hva disse styrkenes oppgaver er, utenom å «ha som siktepunkt å bekjempe internasjonal terrorisme», er uklart. Hvilke oppgaver disse styrkene hadde, blir det ikke gjort eksplisitt rede for.²⁴ Det blir hevdet at en slik hemmeligholdelse er nødvendig for den enkelte soldats trygghet, og for at operasjonen skal bli vellykket. Vi så også denne debatten i forbindelse med stridsreglene («rules of engagement»)²⁵ for de norske styrkene som ble sendt til Irak (Devold 2003).²⁶ I begge disse tilfellene åpner man opp for ekstraordinære virkemidler som gjør at de militære styrkenes virke er unntatt offentlig debatt.

Den mest relevante medspilleren for Norge på veien mot et framskutt forsvar er NATO. I en brytningstid hvor NATOs rolle kan synes uklar, blir det viktig på politisk nivå å problematisere forholdet mellom NATO som et verktøy for rent norske interes-

24 Se forsvarsnett www.mil.no

25 ROE (Rules of engagement) er de spesifikke reglene som gjelder for en bestemt misjon. For eksempel har de norske styrkene i Afghanistan egne regler for hvordan deres oppdrag skal utføres (www.mil.no).

26 Sentralt i denne sammenheng er utviklingen av det sivil-militære samarbeidet (CIMIC). Når det gjelder operasjonen i Afghanistan, blir det hevdet at sivil-militært (CIMIC) samarbeid og koordinering er for svakt utviklet. Uklare skillelinjer mellom for eksempel bistandsarbeidere og militært personell er således en sentral utfordring i det nye sikkerhetsbildet (se Kristoffersen 2006 for en nærmere analyse av dette forholdet).

ser (suverenitet, territorialforsvar osv.) og som et verdifelleskap. Høsten 2006 sa Norge nei til en forespørsel fra NATO om å bidra med spesialstyrker i Sør-Afghanistan. En interessant observasjon i denne sammenheng var at opposisjonen på Stortinget langt på vei hevdet at et nei til en slik forespørsel ikke passet inn i norsk forsvars- og sikkerhetspolitisk strategi.²⁷ Argumentet var at Norge måtte bidra i alliansen for å få noe tilbake den dagen man selv befinner seg i en konflikt- eller krisesituasjon. Nina Græger hevder at man i den dominerende diskursen om Norges forhold til NATO ser at «deltakelse i internasjonale operasjoner har blitt framstilt som en naturlig videreføring av norsk engasjementspolitikk og allianselojalitet» (Græger 2005: 236). På den andre siden uttrykker flere av mine respondenter i FD og NATO seg med skepsis til en blind tro på NATO. En av respondentene fra NATO-delegasjonene går så langt som til å si at «(d)en klassiske alliansesolidariteten ikke er der lenger». Det er dermed en konflikt i synspunktene mellom dem som fortsatt tror at allianser har sin verdi, og dem som frykter staters alenegang i verden.

Et eksempel på hvilke problemer som oppstår når forholdet mellom mål og middel er uklart, så vi da Norges engasjement i Afghanistan ble betegnet som trening. Tidligere forsvarsminister Kristin Krohn Devold har uttalt følgende: «Deltakelse i operasjoner i utlandet gir (...) bedre kompetanse og reaksjonsevne, som i første rekke vil styrke sikkerheten her hjemme – når og hvis vi trenger det» (Devold 2004). Vi er dermed i området for å samtrene med NATO-styrker slik at vi blir bedre i stand til å forsvare eget territorium. En slik argumentasjon antyder hvor dypt i forsvarsdiskursen ideen om det nasjonale forsvar er forankret. Statsikkerhet framstår igjen som førsteprioritet.²⁸

Mål og strategi

I teoretiseringer om forholdet mellom individet, dets rettigheter og staten ligger gjerne premissene om det internasjonale systemets anarkiske struktur og staters sikkerhetsmaksimerende ambisjoner til grunn. Thomas & Tow (2002) utleder et *resonnement* hvor

27 En sentral målbærer av en slik argumentasjon i debatten som gikk i oktober 2006, var Siv Jensen (se for eksempel <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/politikk/article1500290.ece>).

28 I denne sammenheng kan man også spørre seg om Norge faktisk trygger sin egen sikkerhet ved å delta i internasjonale operasjoner. En slik deltakelse gjør Norge mer «synlig», noe som kan øke terrorfaren. Dette er imidlertid en debatt som ikke er direkte berørt i denne artikkelen.

staten fortsatt framstår som den sentrale aktør, men der det nye er at truslene blir oppfattet som ikke-statlige og dermed overskrider tradisjonelle oppfatninger om internasjonale relasjoner. Hvis stater ikke følger internasjonale normer for menneskerettigheter og demokrati, skaper det grobunn for intern uro. I neste omgang risikerer man en spillover-effekt, som i sin tur kan medføre både en statlig og global sikkerhetstrussel.

Slike resonnementer kan kobles til den rådende oppfatningen om det framskutte forsvarets rolle i internasjonale konflikter. Problemene oppstår ofte idet en stats borgere ikke får tilfredsstilt sitt behov for sikkerhet.²⁹ Individuell sikkerhet andre steder i verden kan altså ses som avgjørende både for ens egen nasjonale sikkerhet og den globale sikkerheten. Lodgaard (2000) følger til dels samme argumentasjon ved å koble det humanitære til det nasjonale. Den enkelte stats sikkerhet er uløselig knyttet til det enkelte individs sikkerhet. Begrepet menneskelig sikkerhet står sentralt.³⁰ Statlig sikkerhet er altså et middel for å opprettholde menneskelig sikkerhet – men også omvendt (Lodgaard 2000, Newman 2001, Thomas & Tow 2002). Janne Haaland Matlary er inne på en liknende problemstilling når hun spør om skillet mellom real- og idealpolitikk i norsk utenrikspolitikk er irrelevant (Matlary 2001). Hun hevder blant annet at verdidiplomati kan ses på som en kilde til makt (Matlary 2002).

Men hvis fremming av ideelle verdier som menneskerettigheter og demokrati er hovedargumentet for å anvende militær makt utenfor landets grenser, bør man være eksplisitt på hva maktens formål er. Det er viktig å ha klart for seg at man ved å gi ideelle verdier sikkerhetspolitisk status eller ved å gjøre fremming av ideelle verdier til en del av Forsvarets overordnede strategi, kan rettferdiggjøre handlinger som paradoksalt nok kan bryte med de ideelle verdiene man ønsker å forsvare.

En sentral innsikt fra Københavnerskolen er at ved å betegne en praksis (for eksempel fremming av ideelle verdier som menneskerettigheter og demokrati) som sikkerhetspolitisk, kan praksisen bli «sikkerhetisert» (f. eks. Wæver 1995, 1997, Buzan *et al.*

29 Denne utfordringen omtales gjerne som «sovereignty as responsibility» (Bellamy & McDonald 2002: 376). Som suverene enheter har stater et ansvar når det gjelder å ha orden i eget bo. Hvis ikke risikerer den gitte staten å bli sett på som en global sikkerhetstrussel, for eksempel ved økt fare for masse migrasjon (Huysmans 2000).

30 Human security fikk sitt begrepsmessige gjennombrudd i 1994 ved United Nations Human Development Report (HDR) med tittelen *New Dimensions of Human Security*. Samlinger av referanser til begreps virkeområde finner man hos Sara Edson (2001) og Harvard Program (2001).

1998). Sikkerhetspolitikk er imidlertid i utgangspunktet politikk i særklasse. Hvis noe kan defineres som sikkerhetspolitikk, vil det også kunne unndra seg vanlige demokratiske spilleregler. Buzan, Wæver og de Wilde (1998) hevder at sikkerhetspolitikk skiller seg fra annen politisk virksomhet ved at den åpner for en helt annen type spilleregler (Buzan *et al.* 1998: 23).³¹

Gjennom sikkerhetisering kan dermed grunnlaget bli lagt for en virksomhet som ikke hviler på demokratiske forutsetninger. Sikkerhetspolitikk kan videre bli sett på som for viktig til at de brede lag av befolkningen skal ha medbestemmelse over den. Sikkerhet kan, på sett og vis, bli hva samfunnets eliter gjør det til. Dette kan også føre til at offentlig debatt om hva som utgjør et gitt samfunns trusselbilde, uteblir.³²

«Krigen mot terror» har også vist at anvendelse av militær makt utenfor et lands grenser fort kan bli sett som et uttrykk for vestlig hovmod og som unødig innblanding. Videre har flere påpekt at sikkerhetspolitikk automatisk etablerer en fiende, «en annen». Dette politikkkfeltets logikk baserer seg på motsetninger mellom dem som er innenfor og dem som står utenfor (Wæver 1995). Dette vil således kunne føre til at man gjennom å sikkerhetisere forskjellige felt innenfor internasjonale og transnasjonale relasjoner forsterker truslene framfor å svekke dem. Forsvaret kan derfor bli oppfattet som et politisk verktøy for en vestlig agenda.

Alt dette viser at målformulering er ytterst viktig. Hvis det norske forsvaret skal være et verktøy for å fremme rett (menneskerettigheter og demokrati), må den offentlige debatten føres på et grunnlag som gjør at både mål og konsekvenser blir klare. Derfor må man også ha et avklart forhold til om fremming av ideelle verdier globalt bare er et biprodukt av, eventuelt et delmål for statlig sikkerhet.

31 Idet en sentral og legitim aktør hevder at et gitt fenomen (staten, miljøet osv.) er utsatt for en eksistensiell trussel og denne trusselen oppfattes som reell av relevante aktører, så får vi sikkerhetspolitikk, i den forstand at sikkerhetspolitikk er avhengig av en felles forståelse av dens nedslagsfelt og hvor dens grenser går. Når et gitt fenomen får en slik status, kan en så risikere at praksisen ikke blitt gjort til gjenstand for offentlig debatt. Wæver sier blant annet: «... security is not of interest as a sign that refers to something more real; the utterance itself is the act» (Wæver 1995: 55).

32 Denne typen problemstillinger er uomgjengelig i debatter om terrorismelovgivning og overvåking, og i Norge har vi hatt liknende debatter om f.eks. hemmelighold i Stortingets utvidede utenrikskomité (se bl. a. Sjaastad i Fonn *et al.* 2006). Ved for eksempel å hevde at ett eller annet utgjør en fare for rikets sikkerhet, kan man unngå offentlig innsyn. Wæver debatterer slike problemstillinger i en dansk kontekst i artikkelen «Necessity hath no law» (Wæver 1999).

Konklusjon: sikkerhet for hvem?

Utvidelsen av sikkerhetsbegrepet har en moralsk dimensjon. Satt på spissen: Fremmer for eksempel Norge humanistiske verdier og demokratiske idealer for å trygge egen nasjonal sikkerhet? Blir ideal- og realpolitikken ett (Matlary 2001, 2002)? Hvis individuell, subjektiv sikkerhet framstår som et mål i seg selv, stiller det hele seg annerledes. Men det vi ser på det teoretiske og det politiske plan, er at man i stor grad oppfatter individuell sikkerhet som et virkemiddel for å styrke egen stats sikkerhet (Lodgaard 2000, Matlary 2001, *Styrke og relevans* 2004–2005, St. prp. nr. 42, 2003–2004). Det er en nær sammenheng mellom spørsmålet «sikkerhet for hvem?» og diskusjonen om mål og strategi.

Til tross for at det norske forsvaret i stor utstrekning er integrert i de nye NATO-strukturene, og for så vidt også delvis i EUs militære struktur, framstår den norske stat og den norske nasjon fortsatt som de viktigste referanseobjektene for sikkerhet.³³ En slik erkjennelse finner vi i den realistiske tradisjonen, hvor staten har vært og fortsatt er den sentrale aktør. Et sitat som ofte går igjen når forfattere ønsker å betegne realistenes sikkerhetsforståelse, forteller oss at studiet av sikkerhet er «... the study of the threat, use and control of military force» (Nye & Lynn-Jones i Walt 1991: 212). Realistene har knyttet sin sikkerhetsforståelse til ideen om staten som systemets sentrale aktør (Baylis & Smith 2002, Nye 2003), og fordelingen av materielle (militære) kapabiliteter som den avgjørende uavhengige variabel. Sikkerhet er i dette perspektivet uløselig knyttet til staters overlevelsestrategi (Morgenthau 1993 [1948], Waltz 1979, Mearsheimer 2001).

Spørsmålet er om ikke sikkerhetspolitikken i så stor grad er innleiret i en statssentret, elitistisk og militaristisk fortolkningsramme at forsøk på sikkerhetisering, av for eksempel individers rettigheter, kan være en tilsløring av de faktiske motiver. I samtaler med ansatte i Forsvarets militære organisasjon understrekes det ofte at man er usikker på hovedmålet med for eksempel den militære tilstedeværelsen i Afghanistan. Dette er ikke et entydig argument for at man skal avstå fra å ta i bruk militære virkemidler i områder som tidligere ble ansett som utenfor det norske forsvarets virkeområde, men spørsmålet griper inn i problemstillingen om hvem sikkerhet egentlig er til for.

33 Vi får dermed en utfordring tilknyttet distinksjonen mellom nasjon og stat, en debatt som ikke får oppmerksomhet her. Overordnet kan en likevel si at staten er koblet til oppfatninger om territorium og suverenitet, mens nasjonen kan defineres med utgangspunkt i det kulturelle fellesskap, myter, historie osv.

Sentrale dokumenter, debatter og intervjuer viser at staten fortsatt har en sterk stilling som referanseobjekt. Dermed blir det ofte en diskrepans mellom den uttalte politikken og de bakenforliggende premissene for norsk politikk.

Dette må ikke oppfattes som et forsvar av realistenes statsentrisme. Det er heller ikke et forsvar av vestlig eller norsk isolasjonisme. Hovedpoenget er at man bør være varsom med å idealisere sikkerhetsdiskursen ved bruk av begreper som eksempelvis menneskelig sikkerhet. Det er nødvendig med en ytterligere avklaring av hva man vil med det norske forsvaret.³⁴ Når man retter søkelyset mot de utfordringene som oppstår ved anvendelse og utforming av nye sikkerhetsforståelser, bør det gjøres både på et analytisk og et politisk nivå – både gjennom en analytisk avgrensning (eventuelt utvidelse), og gjennom en erkjennelse av hvilke politiske konsekvenser det får dersom et politikkområde flyttes ut eller inn av det sikkerhetspolitiske feltet.

Verken forskere eller analytikere lever i noe politisk vakuum, eller står utenfor det samfunn som beskrives. Med Cox kan man si at: «Theory is always for someone and for some purpose» (1981: 128). Sikkerhets- og forsvarspolitik er en sosial konstruksjon som også analytikere og teoretikere er med på å etablere. Et forsøk på å avgrense eller utvide sikkerhetspolitikens nedslagsfelt kan ikke skje uten politiske implikasjoner. Dermed er det ikke sagt at man nødvendigvis har eksplisitte normative ambisjoner når man forsøker å avgrense eller utvide sikkerhetsbegrepets innhold,³⁵ men målet kan være å oppnå større klarhet. Idet staten som referanseobjekt for sikkerhet har blitt tonet ned, er det blitt nødvendig med en avklaring av mål og strategi. En slik avklaring kan i siste ende føre til en erkjennelse av at staten fortsatt framstår som det sentrale referanseobjekt for sikkerhet.

34 Det er også grunn til å nevne at mangelen på konsistens og intern logikk i Forsvarets virksomhet kan skape frustrasjon blant soldatene. I siste instans kan hele Forsvarets virksomhet undergraves. Mælands analyse av norske offiserers opplevelse av tiden i Kosovo (2004) er interessant i denne sammenheng. Her belyses konsekvensene av en uklar målformulering. Et av hans funn var at flere norske offiserer i Kosovo oppfattet kosovoalbanerne som utaknemlige. Flere norske soldater mente de gjorde et godt stykke arbeid, men de ble til dels oppfattet som fiender. En bevisstgjøring om denne tematikken er under utvikling i Forsvaret (Ørslie 2005).

35 I en postpositivistisk tid vil likevel flere hevde at det er uunngåelig. Konstruktivistene har gjerne blitt tillagt slike motiver, men de er ikke preskriptive av legning (Finnemore & Barnett 1999). De vil likevel oftest komme til den erkjennelse at teoretiseringer også er virkelighetsetablerende. Hva vi sier, gjør noe med hvordan vi opplever et fenomen.

Litteratur

- Aftenposten* (1999) «Vollebæk fikk ikke snakke med Tsjernomyrdin», 25. april.
- Aftenposten* (2006) «Ga etter for SV-press» 18. oktober.
- Baylis, John & James Wirtz (2002) «Introduction» i Baylis, John *et al.* *Strategy in the Contemporary World. An Introduction to Strategic Studies*. Oxford: Oxford University Press.
- Baylis, John & Steve Smith (2002) *The Globalization of World Politics*. New York: Oxford University Press.
- Bellamy, Alex J. & Matt McDonald (2002) «'The Utility of Human Security': Which Humans? What Security? A Reply to Thomas & Tow», *Security Dialogue* 33(3): 373–77.
- Bibliography on Human Security, Harvard Program on Humanitarian Policy and Conflict Research (2001).
- Buzan, Barry, Ole Wæver & Jaap de Wilde (1998) *Security: A New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Børresen, Jacob, Gullow Gjeseth & Rolf Tamnes (2004) *Norsk forsvarshistorie. Allianseforsvar i endring*, bind 5. Bergen: Eide forlag.
- Børresen, Jacob (2005) *Forsvar uten trussel. Det norske Forsvarets rolle og funksjon etter den kalde krigen*. Oslo: Abstrakt Forlag AS.
- Clark, Ian (2001) *The Post-Cold War Order*. New York: Oxford University Press.
- Cox, Robert (1981) «Social Forces, States and World Orders; Beyond International Theory», *Millenium* 10(2): 126–55.
- Devold, Kristin K. (2003) «Nordmenn i krig i utlandet følger norske forpliktelser», *Aftenposten* 5. juni.
- Devold, Kristin K. (2004) *Norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk i NATO*. Tale i Tromsø, 4. februar.
- Diesen, Sverre (2005) *Moderniseringen av Forsvaret – status og utfordringer*. Tale i Oslo Militære Samfund, 28. november.
- Diesen, Sverre (2006) *Forsvarets utfordringer*. Tale i Oslo Militære Samfund, 13. november.
- Edson, Sara (2001) *Human Security: An Extended and Annotated International Bibliography*. Cambridge: University of Cambridge.
- Finnemore, Martha & Michael Barnett (1999) «The Politics, Power and Pathologies of International Organizations», *International Organization* 53(4): 699–732.
- Forsvarsnett (www.mil.no)
- Forsvarspolitisk utvalg (2006) «Regjeringen oppnevner forsvarspolitisk utvalg», 18. august (<http://odin.dep.no/fd/norsk/aktuelt/nyheter/010051-430005/dok-bn.html>)
- Forsvarsstudie 07 (FS 07) (2006) «Derfor fornyer vi Forsvaret».
- Gleditsch, Nils P. (1998) *Det nye sikkerhetsbildet: mot en demokratisk og fredelig verden?* Trondheim: Tapir.
- Gleditsch, Nils P. (2001) «Mot et utvidet sikkerhetsbegrep?» i Jon Hovi & Raino Malnes (red.) *Normer og Makt. Innføring i internasjonal politikk*. Oslo: Abstrakt Forlag AS.
- Græger, Nina (2005) «Norsk NATO-debatt etter den kalde krigen». *Internasjonal Politikk* 63(2-3): 217-241.

- Heløe, Gunnar (2003) *Norges deltagelse i internasjonale militære operasjoner: Hvorfor, hvor og hvordan*, foredrag på Forsvarets høyskole 21. november.
- Huysmans, Jef (2000) «Ethics and Transnational Politics», London Centre of International Relations, *Working Paper* (3).
- Jagland, Thorbjørn (2006) «Norge bør bidra», *Aftenposten* 14. oktober.
- Katzenstein, Peter J. (red.) (1996) *The Culture of National Security. Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press.
- Kosovo-krisen: Nasjonal rapport (2001)
- Kristoffersen, Lene (2006) «Soldiers or Saints? Norwegian Civil-Military Cooperation (CIMIC) in Afghanistan», *IFS Info* (5).
- Lipschutz, Ronnie D. (red.) (1995) *On Security*. New York: Columbia University Press.
- Lodgaard, S. (2000). *Human Security: Concept and Operationalization*. Prepared for the UN Expert Seminar on Human Rights and Peace. [Online].
www.upeace.org/documents/resources/report_lodgaard.doc.
- Matlary, Janne H. (2001) «Utenrikspolitikk mellom realpolitikk og idealpolitikk: Må vi velge?» i *Statsvitenskapelig utsyn*. Kristiansand: Høyskoleforlaget AS.
- Matlary, Janne H. (2002) «Verdidiplomati – kilde til makt? En strategisk analyse av norsk utenrikspolitikk» i *Makt- og demokratiutredningen*, Rapportserien (46).
- Matlary, Janne H. & Øyvind Østerud (2005) *Mot et avnasjonalisert forsvar*. Oslo: Abstrakt Forlag AS.
- Mearsheimer, John J. (2001) *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W.W Norton & Company.
- Morgenthau, Hans (1993 [1948]) *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.
- Mæland, Bård (2004) *Skadeskutt idealisme. Norsk offisersmoral i Kosovo*. Bergen: Eide forlag.
- NATOs hjemmeside (www.nato.int) Newman, Edward (2001) «Human Security and Constructivism», *International Studies Perspectives* 2(3): 239–51.
- Nye, Joseph (2003) *Understanding International Conflicts: an introduction to theory and history*. New York, NY: Longman.
- Sjaastad, Anders C. (2006) «Stortinget som utenrikspolitisk organ» i Birgitte Kjos Fonn, Iver B. Neumann & Ole Jacob Sending: *Norsk utenrikspolitisk praksis. Aktører og prosesser*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Soria-Moria-erklæringen (2005).
- Stortingsmelding nr. 36 (1999–2000).
- Stortingsmelding nr. 24 (2001–2002).
- Stortingsproposisjon nr. 62 (1998–1999).
- Stortingsproposisjon nr. 45 (2000–2001).
- Stortingsproposisjon nr. 39 (2001–2002).
- Stortingsproposisjon nr. 42 (2003–2004).
- Styrke og relevans*. Strategisk konsept, Forsvarsdepartementet 2004–2005
- Strøm-Erichsen, Anne-Grete (2006a) Tale i Sjømilitært forum 22. februar.
- Strøm-Erichsen, Anne-Grete (2006b) *Regjeringens satsing i nord - Forsvarets rolle*.

Tale på Reitan-seminaret 20. april.

- Støre, Jonas G. (2005) *Humanitarian action must remain impartial and independent*, tale ved London School of Economics and Political Science, 15. mars.
- Thomas, Nicholas & William T. Tow (2002) «The Utility of Human Security: Sovereignty and Humanitarian Intervention», *Security Dialogue* 33(2): 177–92.
- Vigeland Rottem, Svein (2002) *Forsvarsallianse og verdiforvalter. Nato på 90-tallet - mellom ideal-og realpolitikk*. Hovedoppgave, UiT.
- Vigeland Rottem (2005) «Hva forsvarer vi? Tre tilnærminger til norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk», *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 21(4): 334-360.
- Ulriksen, Ståle (2002) *Den norske forsvarstradisjonen. Militærmakt eller folkeforsvar?* Oslo: Pax Forlag A/S.
- United Nations Human Development Report 1994.
- Walt, Stephen (1991) «The Renaissance of Security Studies», *International Studies Quarterly* 35(2): 211–39.
- Waltz, Kenneth (1979) *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill.
- Walzer, Michael (1992 [1977]) *Just and Unjust War*. New York: Harper Collins Publishers.
- Wendt, Alexander (1992), «Anarchy is what States Make of it: the Social Construction of Power Politics», *International Organization* 46(2): 391-425.
- Wæver, Ole (1995) «Securitization and Desecuritization» i Ronnie D. Lipschutz (red.). *On Security*. New York: Columbia University Press.
- Wæver, Ole (1997) *Concepts of Security*. Institute of Political Science, University of Copenhagen.
- Wæver, Ole (1999) «'Necessity hath no law'. Sikkerhet, etterretning og demokratiske undtagelser», *Kritikk* (138).
- Ørslien, Odd Egil (2005) «Mentale og etiske utfordringer i innsatshæren», *Norsk Militært Tidsskrift* 176(5): 4–16.

